

Karolina Kazik

Uniwersytet Wrocławski/ Polska

Językowy obraz ojczyzny w przekładzie wierszy Maschy Kaléko na język polski

ABSTRACT

„Ojczyzna” and its cultural worldview within the translation of Mascha Kaleko’s poems into Polish

This article demonstrates how language and culture determine the use of German „Heimat”, „Heimatland” and „Vaterland” translated into Polish as „ojczyzna”. From the perspective of anthropocentric linguistics, the central research object is primarily the translator who is responsible for the appropriateness of the translation result. The explication reflects the theories within the scope of linguistic worldview, developed by J. Bartmiński and A. Wierzbicka. The cognitive aspects of literary translation will be explained on the example of Mascha Kaléko’s poems, originally written in German.

Keywords: world view, literary translation, equivalency, cognitive ethnolinguistics, categorisation

1. Pojęcie ekwiwalencji jako odpowiedniości

Językowy obraz świata jest pojęciem złożonym, heterogenicznym, a co za tym idzie – nie do końca doprecyzowanym, wymagającym wypracowania wspólnej perspektywy oglądu zorientowanej zarówno literaturoznawczo, jak i lingwistycznie (por. Gicala 2018; Grzegorzczkowska 2010; Tabakowska 2015; Urbanek 2007 i in.). Niewątpliwie czynnikiem inicjującym dyskurs naukowy na temat konceptualizacji świata rzeczywistego w języku jest globalizacja, bowiem wzrasta nie tylko zapotrzebowanie na tłumaczenia różnego rodzaju, ale również dochodzi do styku wielu kultur i systemów językowych. Co więcej, tłumaczenie postrzegane jest jako „transfer kulturowy” (Wotjak 2008: 152), determinujący sposób percepcji zjawisk zachodzących

w środowisku otaczającym człowieka. Językowy obraz świata odwołuje się bezpośrednio do relatywizmu językowego. Postuluje on nieprzetłumaczalność obrazu świata tworzonych w umysłach użytkowników danej społeczności językowej, natomiast zależności pomiędzy językiem a procesami zachodzącymi w umyśle ludzkim stanowią przedmiot badań kognitywistycznych. Fenomeny lingwistyczno-semiotyczne są nierozzerwalnie sprzężone z kognitywnymi aspektami mechanizmów funkcjonowania ludzkiej percepcji rzeczywistości (Wotjak 2008: 152).

Powyższa problematyka sprowadza się do dyskusji osadzonej wokół kompetencji tłumacza, ponieważ świadomość odmiennego zasobu wiedzy i słownictwa autora tekstu wyjściowego oraz adresata translatu jest kluczem do poprawnego zinterpretowania oryginału. Fakt, iż obydwa teksty funkcjonują w całkowicie różnych sytuacjach komunikacyjnych, przy czym ich odmienne uwarunkowanie kulturowe implikuje inny ogląd rzeczywistości. Wotjak (2008: 154) wskazuje na szeroki zakres umiejętności, jakie musi posiadać tłumacz, by odpowiednio przetłumaczyć dany tekst. Ponadto sama istota translacji nie polega na zastępowaniu tekstu wyjściowego tekstem docelowym, gdyż taka konstatacja bazuje na błędnym rozumieniu pojęcia ekwiwalencji. Tłumaczenie polega bowiem na dobieganiu elementów w tekście docelowym na zasadzie odpowiedniości:

„takiej samej reakcji”, co oryginał, nie wywoła translacj, choćby już z tego powodu, że będzie funkcjonował w innej kulturze, kulturze docelowej, jak również i z tego powodu, że jest tłumaczeniem, czyli będzie nawiązywał do tekstu wyjściowego (Płużyczka 2015: 20).

Tłumacz jest więc autonomiczny, gdyż on sam stanowi o kreowaniu odpowiedniości, a tym samym akceptowalności przekładu, zachowując ją zarówno względem oryginału, jak i uzyskując ową akceptowalność z perspektywy odbiorcy translatu. Można by stwierdzić, iż translator tworzy nowe typy tekstów, kreuje ich „podwójne uwarunkowanie” (Lewicki 2017: 120), tym samym rekonceptualizując wyznaczniki owych tekstów. Formułowanie danego odpowiednika w tekście docelowym może więc przebiegać za pomocą odmiennych środków językowych, w zależności od języka, na który tłumaczymy. Języki różnią się zatem od siebie nie tylko strukturami gramatycznymi, ale również poprzez stosunek struktury języka do jej konkretnych odpowiedników kontekstualnych i sytuacyjnych (por. Panasiuk 2006: 13). Czym są zatem ujęte w przytoczonym stwierdzeniu „odpowiedniki”? By odpowiedzieć na to pytanie, należałoby przyjąć paradygmat holistycznej koncepcji translatoryki antropocentrycznej.

Zmudzki (2018: 130) zwraca szczególną uwagę na rolę obcości w przekładzie, podkreślając jej relatywny charakter, a jednocześnie nadając jej status czynnika determinującego przebieg wszelkich procesów w translacji. Obcość w przekładzie wynika zatem z centralnej pozycji tłumacza w układzie translacyjnym według koncepcji Gruczy (1981/ 2017, t. 4: 150). Co więcej, perspektywa interpretacyjna uwzględnia

zarówno inicjatora translacji, jak i odbiorcę tekstu docelowego. Holistyczny model translatoryki opiera się na postulatcie „podwójnego uwarunkowania tekstu”, co implikuje, że suma poszczególnych części układu tworzy nową jakość poprzez uporządkowanie zachodzących w nim relacji i elementów, a co za tym idzie – wypuklenie poszczególnych etapów translacji. Ponadto, według Żmudzkiego (2015: 2) perspektywa oglądu tłumaczenia może być rozpatrywana na dwa sposoby: jako komunikacja polegająca na przekładaniu tego, co własne, na to, co obce lub jako akt tłumaczenia z obcej płaszczyzny na własną w ramach określonej sytuacji komunikacyjnej. Tak rozumiana wielowymiarowość w procesie translacji determinuje otwarcie się translatora na odmienne uwarunkowania kulturowe w przypadku: „wenn das Vertraute (Eigene) eingegrenzt und das Fremde ausgegrenzt wird” (Żmudzki 2015: 2). Stwierdzenie to wydaje się być kluczowe dla niniejszego artykułu, przy czym znajduje ono potwierdzenie również w hermeneutycznej perspektywie oglądu reprezentowanej przez F. Paepckeego, który argumentuje następująco: „so erreicht der Übersetzer eine Parallelität im Gegensatz. [...] das Verhältnis von Text und Übersetzung als das Nebeneinander des Einen und des Nicht-Anderen” (Paepcke 1994: 113), czy w nowszych opracowaniach (por. Kubaszczyk 2016, Małgorzewicz 2018). Identyczność oryginału i przekładu zostaje uznana za nieosiągalną ze względu na odmienne uwarunkowania rzeczywistości, w jakiej funkcjonuje każdy z tekstów, czy chociażby akt interpretacji dokonywany przez translatora, od którego ostateczny charakter translatu zależy. Można by przyjąć, że społeczności językowe nie są hermetyczne. Systemy językowe, którymi posługuje się człowiek, stanowią rozbudowaną płaszczyznę komunikacyjną. Translacja powinna być zatem rozpatrywana jako proces dynamiczny, wielowymiarowy i będący specyficznym rodzajem komunikacji międzyludzkiej (por. Żmudzki 2018: 133).

Powyższa perspektywa oglądu pozwala na wysnucie wniosku, iż translacja jest procesem wielopłaszczyznowym, sprzężeniem licznych czynników determinujących jej przebieg, ze szczególnym uwypukleniem roli translatora autonomicznego, ale z drugiej strony ograniczonego przez własne możliwości poznawcze. Tekst przekładu stanowi zatem wynik konceptualizacyjnej „integracji dwóch językowych obrazów świata” (Małgorzewicz 2006: 175), co znajduje swoje potwierdzenie w badaniach nad idio- oraz polikompetencjami tłumacza, które z kolei bazują na kognitywistycznych metodach badawczych. Sposób konceptualizacji świata przedstawionego w oryginale oraz kwestia jego rekonceptualizacji w translacie stanowi główną oś, wokół której osadzone zostaną rozważania nad językowym obrazem świata.

2. Językowy obraz świata

Pozostając przy rozważaniach w paradygmacie translatoryki antropocentrycznej, zdefiniowanie sposobu przetwarzania bodźców zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych w konkretną wiedzę w procesie translacji, możliwe jest dzięki

aplikatywnemu charakterowi translatoryki w rozumieniu Gruczy, Żmudzkiego i in. Poprzez dążenie do „zrekonstruowania systemu reguł leżących u podstaw kompetencji translacyjnej” (Żmudzki 2009: 43), na pierwszy plan wysuwa się próba zbadania procesów zachodzących w umyśle tłumacza jako jednostki zmierzającej do stworzenia koherentnej komunikacji translacyjnej. Należy zwrócić uwagę, iż aspekt heterogenicznego wymiaru konceptualizacji świata odwołuje się do „umiejętności skutecznego/efektywnego wykonywania specyficznych operacji i działań translacyjnych w obszarze ich rzeczywistości psycholingwistycznej” (Żmudzki 2009: 43).

Zgodnie z teorią języków rzeczywistych w ujęciu Gruczy (1983: 294), lingwistyka zajmuje się sposobem, w jaki mówcy-słuchacze tworzą, słyszą i rozumieją wypowiedzi werbalne. W związku z tym, badania w obrębie translatoryki antropocentrycznej zmierzają w kierunku eksplikacji zachowań językowych poszczególnych osób. Można by stwierdzić, że dociekania naukowe oscylują wokół idiolektów, czyli zbioru wszystkich reguł językowych stosowanych przez konkretnego mówcy-słuchacza”. Niewątpliwie elementarnym aspektem jest dyferencjacja na płaszczyźnie językowej, bowiem nie istnieją osoby posługujące się danym językiem w tym samym zakresie. Ponadto Grucza akcentuje fakt, iż występowanie paralelizmu pomiędzy językami dwóch „mówców-słuchaczy” jest wystarczającym warunkiem umożliwiającym porozumienie się. Mechanizm ten działa analogicznie w odniesieniu do istoty przekładu, bowiem poprzez jego wariantywność (por. Lewicki 2017: 174), równoległe może istnieć kilka różnych tłumaczeń jednego tekstu wyjściowego, jednakże niemożliwe jest wskazanie „najwierniejszego”, bowiem liczy się jego odpowiedniość funkcjonalna w danej rzeczywistości językowej. Tak więc język należy ująć jako „wrodzoną właściwość ludzkich mózgów” (Grucza 1983). Ponadto Grucza postuluje poszerzenie perspektywy oglądu w stosunku do wiedzy, jaką posiada człowiek oraz do jego dynamicznych cech, takich jak wiedza kulturowa, którą określa jako „wartość zmienną”, nieinherentną, a ukształtowaną poprzez konfrontację ze środowiskiem zewnętrznym. Na podstawie wiedzy językowej człowiek

(a) tworzy [...] formy wyrażen/wypowiedzi określonego typu [...], (b) realizuje (spełnia) określone cele za pomocą wyrażen/wypowiedzi tego typu, tzn. posługuje się nimi jako pewnymi środkami, (c) przypisuje im określone wartości, przede wszystkim funkcje znakowe, (d) poznaje analogiczne wyrażenia/wypowiedzi wytworzone przez inne osoby [...], (e) odczytuje i rozumie nadane im wartości, przede wszystkim ich znaczenia” (Grucza 1993: 31).

Kluczowe sformułowanie omawianej teorii koncentruje się wokół konstatacji, iż „języki nie są czysto abstrakcyjnymi bytami”, przez co formułowanie przez człowieka wypowiedzi jest niejako jego niezbywalną cechą, procesem, który zachodzi w umyśle wszystkich ludzi umożliwiając ich funkcjonowanie w świecie.

Języki rzeczywiste są więc immanentnymi i konstytutywnymi współczynnikami, właściwościami mózgów konkretnych ludzi, stanowiąc zarazem pewne zakresy ich wiedzy – ich idiolekty (Grucza 1993). Można by wysunąć wniosek, że powyższe poglądy zawierają niejako elementy transcendentne, bowiem „każdy proces komunikacyjny implikuje pewien wysiłek metakomunikacyjny, jeżeli chcemy zrozumieć innego człowieka, musimy poznać całą gamę elementów konstytuujących jego osobowość, idiokulturę, doświadczenia, historię” (Grucza 1996: 27). Wobec tego, próbując znaleźć odpowiedź na pytanie, czym jest językowy obraz świata, niewątpliwie należy uwzględnić teorię języków rzeczywistych, gdyż akcentuje ona rolę języka nie tylko jako narzędzia umożliwiającego werbalizację procesów zachodzących w mentalnej sferze ludzkiego umysłu, ale również uwytkła „dwoistość” ludzkiej natury oraz złożoność jej możliwości poznawczych.

Godne uwagi ujęcie językowego obrazu świata w stosunku do tekstów poetyckich reprezentuje Grzegorzyczkowa (1999: 45), która twierdzi, iż poezja „przekazuje swoiste widzenie świata, właściwe poecie, odmienne od widzenia potocznego”. Teksty liryczne wykraczają poza szablonowe użycie języka, czy połączeń wyrazowych, wykorzystując do tego niestandardowe możliwości systemu językowego, odkrywając „głębsze warstwy rzeczywistości”. Należy więc mówić o „poetyckiej wizji świata wyrażonej za pomocą szczególnego użycia języka”. Analogicznie argumentuje Tabakowska (2015:12) twierdząc, że nieprzekładalność w stosunku do tekstów poetyckich jest względna, gdyż zależy od stopnia „konwencjonalizacji obrazów” w danym wierszu. Nie ulega wątpliwości, że w tym przypadku problematyka przekładalności (lub jej braku), wymaga szczególnej uwagi, ponieważ

sensy metaforyczne i symboliczne, niesione przez znaczenia wyrazów, powodują, że ludzie mówiący różnymi językami, ‘zanurzeni’ w różnych kulturach, często z trudem mogą się wzajemnie porozumieć, zwłaszcza w sferze dotyczącej wartościowania. Stąd bardzo ważna jest świadomość odmienności obrazów świata ukrytych w językach i wysiłek w kierunku ich wzajemnego poznania i zrozumienia (Grzegorzyczkowa 2010: 166).

Znaczenie słów może być zatem traktowane jako zapis interpretacji świata, właściwe każdej społeczności językowej, co jednakże dalekie jest skrajnemu relatywizmowi. Nawet najbardziej rozbieżne zestawienie cech definicyjnych determinujących powstawanie konotacji w konkretnym języku nie przekreśla wzajemnego porozumiewania się (por. Morciniec 2007: 33). Dzięki akwizycji języków obcych bariera ta zostaje przełamana, a granice obcości ulegają zatarciu, poszerzając możliwości poznawcze człowieka. Grzegorzyczkowa (1999: 45) definiuje językowy obraz świata jako strukturę pojęciową właściwą określone mu językowi. Ludzie posługując się danym językiem, kategoryzują świat poprzez jego pryzmat, poprzez granice i możliwości określane przez ten język. Subiektywizm JOS polega

więc na tym, iż w różnych językach kategoryzacja świata zachodzi w inny sposób; „Świat więc, mimo subiektywizmu siatki pojęciowej, jest obiektywny i da się ująć poznawczo.” W naszych wypowiedziach obecne są „zjawiska świata obiektywnego”. Nieporozumienia nie wynikają z odmienności systemów językowych, a z „różnic w bagażu doświadczeń i przekonań mówiących”. Słuchacz odbiera komunikat mówiącego z indywidualnej perspektywy, przez co dochodzi do nieporozumień spowodowanych wywołaniem reakcji sprzecznych z intencją nadawcy komunikatu. Dlatego też potrzebna jest uważność i zaangażowanie obydwu stron, by te nieporozumienia niwelować.

3. Językowy obraz ojczyzny

Z powyżej zaprezentowanych analiz wynika, iż charakterystycznymi konstryktami języka każdej społeczności są słowa odwzorowujące doświadczenia oraz sposoby, w jaki dana społeczność opisuje świat rzeczywisty. Należałoby jednak zastanowić się, czy w obrębie danej narodowości funkcjonuje jeden wspólny, uniwersalny mechanizm kategoryzowania świata. Chlebda (2000: 168–169) zwraca więc uwagę na „współistnienie (czasem konkurencję) różnych językowych obrazów świata w ramach jednej i tej samej wspólnoty komunikacyjnej”. Na podstawie fragmentów trzech wierszy Maschy Kalëko w przekładzie Ryszarda Wojnakowskiego na język polski, podejmiemy próbę przeanalizowania sposobu kategoryzacji w przekładzie niemieckiego „Heimat”, „Heimatland” i „Vaterland”¹ jako polskiego odpowiednika „ojczyzny”. Przyjrzymy się jednak eksplikacji rozumienia powyższych wariantów w obu omawianych językach.

3.1 Polskie rozumienie ojczyzny a niemiecki „Heimat”

Według Bartmińskiego (1993: 23) „ojczyzna” jest nieodłącznym elementem polskiego kanonu kulturowego, niejednokrotnie używanym w odbiegających od siebie znaczeniach, zależnych od danego kontekstu. I tak pojęcie to charakteryzuje się dwoistą perspektywą oglądu, gdyż z jednej strony składa się z trwałych jednostek, z drugiej zaś rozumienie „ojczyzny” implikuje uwzględnienie subiektywnych treści, takich jak „punkty widzenia, postawy oraz systemy wartości” (tamże). Zatem pojęcie „ojczyzny duchowej”, niezwiązanej z państwem oraz niezależnej od nadrzędnych instancji, nawiązuje do kulturowego wymiaru patriotyzmu. W obecnym dyskursie naukowym występują ponowne tendencje do gloryfikowania tak zwanej „małej ojczyzny”. Ponadto Bartmiński (1993: 25)

1| Por. opis konceptualizacji wyrażen *ojczyzna*, *Heimat* i *Vaterland* w artykułach Żmudzkiego (1993) pt. *‘Vaterland’ i ‘Heimat’ w nowej rzeczywistości niemieckiej* i Małgorzewicz (2015) pt. *Motyw poszukiwania domu w poezji Bonifacego Miązka i w jej przekładzie na język niemiecki*.

zwraca szczególną uwagę na fakt, iż omawiane pojęcie jest zjawiskiem koncepowanym przez daną jednostkę indywidualnie, a zależności będące kluczem do zrozumienia „ojczyzny” badane są poprzez dążenie do znalezienia odpowiedzi na pytania o „pełny językowo-kulturowy obraz, sam obiekt („O”) i jego naturę, jak też o to, kto, jaki subiekt („S”) poczuwa się do posiadania ojczyzny, a wreszcie także o charakter więzi, czyli relację („R”), łączącą subiekt z obiektem”. W takim wypadku, polski obraz ojczyzny nawiązuje do (tamże):

- a) terytorium o ustalonych granicach;
- b) wspólnoty ludzi w obrębie danego państwa lub poza jego granicami;
- c) wspólnych wartości, takie jak tradycja, kultura, język;
- d) państwa wraz z instytucjami, zapewniającego obywatelom warunki życia.

Z powyższego wynika, że „ojczyzna” odnosi się zarówno do dosłownego znaczenia (terytorium, konkretna wspólnota), jak i do przenośnego, metaforycznego ujęcia (wartości, język). Co więcej, powyższe koncepcje nieraz występują jednocześnie, poszerzając horyzont słowa o właściwości syntezujące obraz „ojczyzny”, tworząc wielopłaszczyznowy konstrukt wykraczający poza kategorie „lokatywno-fizykalne” (41). Myśl Bartmińskiego rozwija Wierzbicka (2007: 326–357), która akcentuje dodatkowe aspekty rozumienia „ojczyzny”, takie jak kraj urodzenia, postawa moralna czy kraj przodków, jako miejsce z którym identyfikujemy się na podstawie historii własnego rodu. Wierzbicka zwraca szczególną uwagę na niemieckie „Heimat” oraz „Vaterland”, bowiem w języku polskim nie dysponujemy adekwatnymi ekwiwalentami, które w pełni oddawałyby sens czy istotną w tym zakresie dyferencjację wymienionych słów (por. Wierzbicka 2007: 329). By unocznąć problematyczność zastosowania przez tłumacza odpowiednika „ojczyzna” w przekładzie z języka niemieckiego, przywołajmy fragmenty egzemplifikowanych wierszy Maschy Kaléko z tomu „Moje epitafium”:

Oryginal	„Auf einer Bank”	„Na ławce w Central Parku”	Tłumaczenie
	In jenem Land, das ich einst Heimat nannte	W kraju, ojczyznę kiedyś nazywanym	
	Und du ruhst aus vom lieben Heimatland	Miła ojczyzna już ci nie doskwiera	
	„Emigranten-Monolog”	„Monolog emigranta”	
	Ich hatte einst ein schönes Vaterland	Miałem ja piękną ojczyznę	
	„Frühlingslied für Zugereiste”	„Wiosenna pieśń dla przybyszów”	
	Liebes, fremdes Land. Heimat du wiewielte	Drogi obcy kraju, nowa ojczyzno miła	

Z powyższego zestawienia można wysnuć wniosek, iż oryginał zawiera takie pojęcia jak „Heimat”, „Heimatland” czy „Vaterland”, przy czym translata operuje wyłącznie słowem „ojczyzna”. Uwzględniając w powyższych rozważaniach szerszy kontekst zastanej w tekście wyjściowym różnorodności, zasadnym wydaje się krótkie wyjaśnienie okoliczności powstania omawianych liryków. Mascha Kaléko była niemiecką poetką żydowskiego pochodzenia, żyjącą w latach 1907–1975. Szczęśliwe życie w Berlinie niespodziewanie przerwała II wojna światowa, w związku z czym już w roku 1938 zmuszona była wyemigrować wraz z mężem oraz synem do Stanów Zjednoczonych. Do Niemiec wróciła dopiero w roku 1955. Pochodzące z tomu „Verse für Zeitgenossen” wiersze stanowią ucieleśnienie bolesnej tęsknoty za domem, którym pozostał Berlin. Amerykańska rzeczywistość silnie kontrastowała z niemiecką ojczyzną, co odzwierciedlała przepełniona nostalgią poezja autorki (por. Rosenkranz 2013: 79). „Heimat” jest więc bardzo często pojawiającym się motywem w emigracyjnej twórczości Kaléko. Można by rzec, iż ma ono zabarwienie emocjonalne, o silnie zindywidualizowanym stopniu konceptualizacji. Za Wierzbicką (2007: 296) pojęcie „Heimat”/ „Heimatland” rozumiane jest jako jedno z najważniejszych „słów kluczowych”, które nie sposób jednoznacznie zdefiniować, ponieważ w zależności od ramy interpretacyjnej może być rozumiane jako (por. Wierzbicka 2007: 298–299):

- A) miejsce;
- B) wiele miejsc;
- C) miejsce spędzania dzieciństwa;
- D) miejsce, do którego czujemy przywiązanie;
- E) coś utraconego;
- F) osobista tożsamość człowieka.

Tak wielopłaszczyznowe ujęcie „Heimatu” pozwala zrozumieć, iż omówiony już wcześniej polski ekwiwalent „ojczyzna” nie obejmuje tak szerokiego zakresu znaczeniowego. Konsekwencją braku adekwatnego odpowiednika w języku polskim jest „zmiana w hierarchii przynależności, od rodzinnego miasta, przez określony region, aż po cały naród” (Wierzbicka 2007: 303). Ciekawym spostrzeżeniem jest oddanie niemieckiego „Vaterland” w języku polskim także jako „ojczyzna”. Skoro jednak z dotychczasowych badań wynika, że „Heimat” implikuje zupełnie inne wyobrażenia, jak wyjaśnić decyzję tłumacza polegającą na przetłumaczeniu „Vaterland” analogicznie jako „ojczyzna”? Za Wierzbicką (2007: 330) powyższy dysonans ma związek z dyferencjacją na płaszczyźnie semantycznej:

W języku polskim jednakże nie ma dwóch słów, które by odpowiadały słowom ‘Heimat’ i ‘Vaterland’, lecz tylko jedno – ‘ojczyzna’, a jego znaczenie różni się zarówno od znaczenia słowa ‘Heimat’, jak i ‘Vaterland’, choć posiada ono również pewne komponenty wspólne z nimi oboma. [...] historyczny wymiar ‘ojczyzny’ stanowi jedną z najbardziej charakterystycznych cech.

Okazuje się, że wspólna przeszłość historyczna, dziedzictwo kulturowe czy tradycja literacka kształtuje pojmowanie „ojczyzny” z perspektywy narodu, poczucia przynależności do konkretnego kolektywu, w przeciwieństwie do indywidualnego charakteru „Heimatu”. Można by zatem ponownie odwołać się do teorii języków rzeczowych Gruczy (1994: 19), akcentującej dualizm każdej jednostki ludzkiej. Człowiek jest bowiem zanurzony we własnym, wewnętrznym uniwersum, jednocześnie będąc częścią większego świata, w którym dochodzi do konfrontacji z innym, odrębnym bytem, co może prowadzić do dysonansu na płaszczyźnie językowej. BOWIEM z jednej strony język służy jako narzędzie do kategoryzowania czy porządkowania indywidualnie przez nas odbieranego świata, z drugiej zaś pojawia się potrzeba interakcji z równolegle istniejącymi obok ludźmi. Zatem, by zrozumieć dobór odpowiednich słów w procesie tłumaczenia, należałoby w pierwszej kolejności zrozumieć, iż proces translacji jest aktem komunikacji interkulturowej, co z kolei wymaga szerszej perspektywy oglądu, implikującej, iż „każdy akt komunikacyjny jest więc zarazem pewnym zdarzeniem natury społecznej i indywidualnej (osobistej)” (Grucza 1992: 14).

4. Podsumowanie

Reasumując, można wysunąć wniosek, że tłumaczenie poezji jest transferem kulturowym, zdeterminowanym przez możliwości kognitywne tłumacza, czyli najważniejszego elementu układu translacyjnego. Tłumacz posiada pewien zasób wiedzy, co z kolei stanowi inherentną właściwość jego wewnętrznego świata. Nie jest zatem możliwe wskazanie tłumaczenia idealnie odzwierciedlającego oryginał, ale może istnieć równocześnie kilka wariantów tłumaczenia tego samego tekstu wyjściowego, przy czym interpretacja odgrywa w procesie translacji kluczową rolę. Konceptualizacja takich pojęć jak „Heimat”, „Vaterland” czy „ojczyzna” następuje w wyniku koincydencji właściwych dla danego narodu heterogenicznych struktur kształtujących jego tożsamość, takich jak na przykład szeroko pojmowany patriotyzm. Przekładanie poezji jest więc procesem dynamicznym, który wymaga holistycznej perspektywy oglądu. Wprawdzie od tłumacza oczekuje się kreatywnych rozwiązań, jednakże nie należy pomijać automatycznie zachodzących w jego umyśle operacji mentalnych, będących przedmiotem badań prężnie rozwijającego się językoznawstwa kognitywnego.

Bibliografia

- Bartmiński, Jerzy (1993). „Polskie rozumienie ojczyzny i jego warianty”. W: Bartmiński, J. (red.) *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*. Lublin. S. 23–48.

- Bartmiński, Jerzy (1999). „Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata”. W: Bartmiński, J. (red.) *Językowy obraz świata*. Lublin. S. 103–120.
- Chlebda, Wojciech (2000). „Płaszczyzny oglądu językowego obrazu świata w opisie semantycznym języka”. W: Gajda, S. (red.) *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich*. Tom 1. Opole. S. 163–178.
- Gicala, Agnieszka (2018). *Przekładanie obrazu świata. Językowy obraz świata w przekładzie artystycznym*. Kraków.
- Grucza, Franciszek (1981/2017). „Zagadnienia translatoryki”. W: Grucza, F. *Dzieła zebrane*. Tom 4: *O kulturze, kulturach i kulturologii. O tłumaczeniu, tłumaczach i translatoryce*. Warszawa. S. 149–161. (https://portal.uw.edu.pl/documents/11738337/14640936/FG_Tom_4.pdf, dostęp 05.03.2019).
- Grucza, Franciszek (1983). *Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana*. Warszawa.
- Grucza, Franciszek (1992). „O komunikacji międzyludzkiej – jej podstawach, środkach, rodzajach, płaszczyznach, składnikach i zewnętrznych uwarunkowaniach”. W: Woźniakowski, W. (red.) *Modele komunikacji międzyludzkiej. Materiały z XV Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW*. Warszawa. S. 9–30.
- Grucza, Franciszek (1993). „Zagadnienia ontologii lingwistycznej: o językach ludzkich i ich (rzeczywistym) istnieniu”. W: Bartmiński, J. (red.) et al. *Opuscula logopedica: in honorem Leonis Kaczmarek*. Lublin. S. 25–47.
- Grucza, Franciszek (1994). „O wieloznaczności wyrazu ‘język’, heterogeniczności związanych z nim desygnatów i istocie rzeczywistych języków ludzkich”. W: *Przegląd Glottodydaktyczny* 13. S. 7–38.
- Grucza, Franciszek (1996). „Kilka uwag o historii lingwistycznych zainteresowań komunikacją interkulturową”. W: Grucza, F./ Chomicz-Jung, K. (red.) *Problemy komunikacji interkulturowej: Jedna Europa – wiele języków i wiele kultur. Materiały z XIX Ogólnopolskiego Sympozjum Instytutu Lingwistyki Stosowanej UW i Polskiego Towarzystwa Lingwistyki Stosowanej*. Warszawa. S. 7–31.
- Grzegorzczkova, Renata (1999). „Pojęcie językowego obrazu świata”. W: Bartmiński, J. (red.) *Językowy obraz świata*. Lublin. S. 39–46.
- Grzegorzczkova, Renata (2010). *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa.
- Kaléko, Mascha (2017a). *Moje epitafium*. Kraków / Budapeszt. (tłum. Ryszard Wojnakowski).
- Kaléko, Mascha (2017b): *Verse für Zeitgenossen*. München.
- Kubaszczyk, Joanna (2016). „Przekład jako przedmiot przedstawiający: Ku ontologicznej definicji przekładu”. W: *Przekładaniec* 32. S. 194–210.
- Lewicki, Roman (2017): *Zagadnienia lingwistyki przekładu*. Lublin.
- Maćkiewicz, Jolanta (1999). „Kategoryzacja a językowy obraz świata”. W: Bartmiński, J. (red.) *Językowy obraz świata*. Lublin. S. 47–56.

- Małgorzewicz, Anna (2006). „Przekład jako medium rozumienia kultury i międzykulturowej integracji w kontekście językoznawstwa kognitywnego”. W: *Rocznik Przekładoznawczy* 2. Toruń. S. 169–179.
- Małgorzewicz, Anna (2015). „Motyw poszukiwania domu w poezji Bonifacego Miązka i w jej przekładzie na język niemiecki”. W: Białek, E./ Heck, D./ Trzaskowski, Z. (red.) *Koncepcje prawdy w poezji i pracach historycznoliterackich Bonifacego Miązka. Studia i szkice*. Wrocław. S. 135–147.
- Małgorzewicz, Anna (2018). „Fremdbestimmtheit der Translation – Selbstbestimmtheit des Translators vor dem Hintergrund der anthropozentrischen Translatorik“. W: Bąk, P./ Rolek, B. (red.) *Sprache und Translation*. Rzeszów. S. 29–44.
- Paepcke, Fritz (1994). „Textverstehen – Textübersetzen – Übersetzungskritik”. W: Snell-Hornby, M. (red.) *Übersetzungswissenschaft – Eine Neuorientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis*. Tübingen. S. 106–132.
- Panasiuk, Igor (2006). „Lakunen-Theorie und Äquivalenzproblematik”. W: Panasiuk, I. / Schröder, H. (red.) *Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*. Berlin. S. 85–111.
- Panasiuk, Igor/ Schröder, Hartmut (2006). „Thematische Einleitung: Ethnopsycholinguistik”. W: Panasiuk, I./ Schröder, H. (red.) *Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*. Berlin. S. 13–18.
- Płużyczka, Monika (2015). *Tłumaczenie a vista. Rozważania teoretyczne i badania eyetrackingowe*. Warszawa.
- Rosenkranz, Jutta (2013). *Mascha Kaléko. Biografie*. München.
- Tabakowska, Elżbieta (2015). „Językoznawstwo kognitywne a translatologia: ekwiwalencja na poziomie tekstów, modeli języka i kategorii interdyscyplinarnych”. W: de Bończa Bukowski, P./ Heydel, M. (red.) *Elżbieta Tabakowska. Myśl językoznawcza z myślą o przekładzie. Wybór prac*. Kraków. S. 173–180.
- Urbanek, Dorota (2007). „Przedstawienie – ekwiwalencja – intertekstualność”. W: Szczęsny, A./ Hejwowski, K. (red.) *Językowy obraz świata w oryginale i przekładzie*. Warszawa. S. 231–238.
- Wierzbicka, Anna (1999). *Język – umysł – kultura*. Warszawa.
- Wierzbicka, Anna (2007). *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. Warszawa.
- Wotjak, Gerd (2008). „Kognitive und kulturelle Aspekte des Übersetzens”. W: *Pandaemonium germanicum* 12. S. 149–190.
- Żmudzki, Jerzy (1993). „Vaterland i Heimat w nowej rzeczywistości niemieckiej”. W: Bartmiński, J. (red.) *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*. Lublin. S. 263 – 275).
- Żmudzki, Jerzy (2009). „Problemy, wyzwania i zadania translatoryki”. W: *Lingwistyka Stosowana* 1. S. 41–57.
- Żmudzki, Jerzy (2017). „Die anthropozentrische Translatorik von F. Grucza. Skizze der paradigmatischen Evolution einer Disziplin”. W: Bartoszewicz, I./ Małgorzewicz, A. (red.) *Studia Translatorica* 8. Wrocław. S. 11–30.

Żmudzki, Jerzy (2018). „Der Translator und die Fremdheit im Translationsprozess”. W: Piasta, A./ Hajduk, J./ Leimbach, M. (red.) *Das Fremde in Kultur, Literatur und Sprache des 20. und 21. Jahrhunderts. KAAD-Alumnivereine: Beiträge zur zivilgesellschaftlichen Entwicklung in Mittel- und Westeuropa*. Band 2. Bonn. S. 129–146.

Karolina Kazik

Uniwersytet Wrocławski

Instytut Filologii Germańskiej

Pl. Nankiera 15 B

50-140 Wrocław

karolina.kazik@uwr.edu.pl

ORCID: 0000-0002-0040-4510